

Bistřický, Jan

Historický obzor olomouckého hradu

Archaeologia historica. 1986, vol. 11, iss. [1], pp. 79-86

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/139608>

Access Date: 21. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

B.

Opevněná sídla ve světle
archeologického
a architektonického výzkumu

Historický obzor olomouckého hradu

JAN BISTRICKÝ

Předmětem těchto úvah jsou čtyři otázky, které se blíže dotýkají problematiky národní kulturní památky tzv. Přemyslovského paláce v Olomouci, a to: 1. Počátky kostela sv. Václava, 2. výklad písemných zpráv o svěcení kostela, přenesení biskupství a zřízení svatováclavské kapituly, 3. povaha této kapituly, 4. imunita olomouckého kostela.

I.

Začátek kostela sv. Václava na olomouckém hradě položil V. Richter do období před r. 1107, kdy jeho zakladatel Svatopluk zasedl na Přemyslův stolec v Praze a olomoucký úděl přenechal svému bratrovi Otovi II. Černému.¹ Sám jsem navrhl jako terminus post quem založení kostela rok 1104. Vyšel jsem při tom z předpokladu, že na dedikačním listě tzv. olomouckého horologia je v postavě biskupa I. E. zpodobněn olomoucký biskup Jan II., bezprostřední předchůdce Jindřicha Zdíka, jako světitel základního kamene kostela a tento Jan nastoupil svůj úřad právě r. 1104.²

Doposud však zůstala nezodpovězena otázka, proč olomoucký kostel dostal jméno patrona českých Přemyslovců, které bychom právě v centru prvního z moravských údělů nejméně čekali. Naskytá se domněnka, že olomoucký kostel měl původně nést jiné jméno a sv. Václav mu byl určen dodatečně, až někdy po porážce Oty Černého u Chlumce r. 1126 jako výraz bezprostředního podřízení olomouckého údělu českému knížeti. Tuto myšlenku však musíme opustit v okamžiku, jakmile si uvědomíme, že Svatopluk nepojmenoval po sv. Václavu jen kostel, ale určil toto jméno i svému synovi, jehož narození spadá nota bene do téhož období. Časová souslednost existuje nejen mezi narozením syna Václava a založením kostela téhož jména, ale i mezi těmito událostmi a Svatoplukovými pokusy o vzetí pražského stolce, prvním neúspěšným z r. 1105 a druhým úspěšným z r. 1107.³ Je-li mezi všemi těmito událostmi souvislost časová, můžeme mezi nimi hledat i souvislost věcnou. Pojmenování kostela i syna mohlo být symbolickým výrazem Svatoplukových snah získat pro sebe nejvyšší moc v přemyslovské državě, náznakem, že mír sv. Václava by měl být odevzdán do rukou knížete Svatopluka.

2.

Písemným zprávám o vysvěcení kostela sv. Václava, přenesení biskupství a založení kapituly byla věnována pozornost hlavně v souvislosti se stanovením jejich časové posloupnosti.⁴ Zde bych se chtěl soustředit spíš na jejich obsah. Pro větší názornost jsem tyto zprávy a jejich jednotlivé údaje shrnul do následující tabulky:

I. Svěcení

1. Hradištsko-opatovické anály k 30. 6. 1131:
Vysvěcení [kostela] sv. Václava na olomouckém hradě biskupem Zdíkem
2. Olomoucké nekrologium k 30. 6.:
Vysvěcení monasteria sv. Václava

II. Povolení translace

3. Adalbert Mohučský bez data (před r. 1137):
 - a) Povolení plánované translace od starého kostela k novému
 - b) U starého kostela musí být zachovány bohoslužby

III. Translace a nová kapitula

4. Vincenciova kronika k r. 1141:
 - a) Dokončení monasteria sv. Václava
 - b) Monasterium leží na olomouckém hradě
 - c) Monasterium začali budovat první knížata té země
 - d) K monasteriu bylo přeneseno biskupství od sv. Petra
 - e) Kostelu sv. Petra nebylo nic odejmuto
 - f) Při monasteriu byla zřízena kapitula o 12 kanovnících
5. Zdíková listina CDB I, č. 115, bez data:
 - a) Dokončení kostela (ecclesia) sv. Václava
 - b) Kostel sv. Václava leží na olomouckém hradě
 - c) Kostel sv. Václava založil otec knížete Václava, tj. Svatopluk
 - d) Ke kostelu sv. Václava bylo přeneseno biskupství od sv. Petra
 - e) Při kostele sv. Petra byli ponecháni čtyři kanovníci
6. Zdíková listina CDB I, č. 116, bez data:
 - f) Při kostele sv. Václava byla zřízena nová kapitula o 12 kanovnících.

První otázka zní: čeho se tyto shromážděné zprávy týkají a co se konkrétně skrývá pod pojmem *monasterium in honore sancti Wenceslai, martyris Christi*, Vincenciovy zprávy (v tabulce pod č. 4). V literatuře poslední doby se interpretuje jednou jako kostel, podruhé jako kapitulní dům.⁵

Předpokládejme nejprve, že šlo o nové stavení svatováclavské kapituly a dosaďme termín kapitulní dům za monasterium do příslušných pěti údajů Vincenciovy zprávy. Do tří z nich, konkrétně do *a*, *b*, *f*, dobře zapadá, do zbývajících dvou, tj. *c* a *d*, se však naprosto nehodí. Biskupství se zpravidla nepřenáší od kostela ke kapitulnímu domu, jak by vycházelo řešení u bodu *d* a jenom stěží bychom mohli předpokládat, že kapitulní dům v Olomouci nezaložil biskup Zdik, ale že byl dílem prvních knížat té země, tedy olomouckých Přemyslovců, jak by vycházelo u bodu *c*. Tato malá matematická operace tuším jasně ukazuje, že Vincenciovo monasterium jako kapitulní dům interpretovat prostě nelze.

Naproti tomu můžeme Vincenciovo monasterium zcela bez potíží nahradit termínem kostel. Ten zcela bezvadně zapadá do všech pěti údajů a navíc se hodí i do informací Zdíkovských listin sub 5 a 6, které, jak vidno, s Vincenciovými údaji zcela přesně korespondují. Zmínka o tom, že monasterium začali budovat první knížata té země u Vincencia odpovídá informaci Zdíkovy listiny, podle níž kostel založil otec knížete Václava (*c*), Vincenciovo *nihil inde ablati*s znamená, že u kostela sv. Petra byli ponecháni jeho čtyři kanovníci (*e*). Zdíkovy listiny mluví o téže věci a pro týž objekt užívají termínu *ecclesia*.

Tento výsledek však neznamená, že monasterium sancti Wenceslai je jakýkoliv kostel nebo pouze kostel. Vincencius i listiny výslovně uvádějí, že při tomto kostele bylo umístěno biskupství s kapitulou, což znamená, že se jednalo o katedrální kostel, *ecclesia in domo* neboli Münster. Instituce jako biskupství a kapitula, aby mohly plnit svou funkci, musely k tomu mít vytvořeny předpoklady,

a to nejen právní, ale i takřikajíc materiální. Vincencius říká, že ono monasterium bylo vyvedeno až do nehtu a listiny mají dokazovací charakter, což znamená, že píší o věcech, které se už staly. To je okolnost, kterou by bylo zapotřebí zapojit do úvah, které budovy musely být r. 1141 hotovy, které rozestavěny a ke kterým mohl být eventuálně teprve kladen základní kámen.⁶

Název monasterium pro olomouckou katedrálu nezavedl Vincencius, ale používalo se ho vedle ecclesia přímo v Olomouci. To vyplývá ze srovnání kronikářovy zprávy se záznamem olomouckého nekrologia pod č. 2., v němž je použit týž termín v souvislosti se svěcením kostela 30. 6., rozumí se r. 1131. Nekrologium je součástí kalendáře už zmíněného horologia, jehož rukopis byl dokončen v Olomouci asi v lednu r. 1142.⁷ Nekrologový záznam nemohl být odvozen z Vincenciovy kroniky, která je mladší. Ale ani Vincencius neopisoval z nekrologového záznamu, jehož obsahem je svěcení, o němž Vincencius nic neví. Oba prameny tedy musely na sobě nezávisle čerpat přímo nebo nepřímo z olomoucké reality. Kodex vznikl v Olomouci a Vincencius byl s velkou pravděpodobností před r. 1148 ve Zdikových službách a olomoucké věci mohl znát z autopsie.

Ještě několik poznámek k událostem, které zprávy popisují, tedy ke svěcení, translaci biskupství a ke kapitule. V prvních dvou zprávách se mluví výhradně o svěcení, v ostatních čtyřech pak jen o translaci a o kapitule. Nemáme ani jednu zprávu, která by uváděla všechny tři události pohromadě. A tu jsme znovu u otázky jejich časové posloupnosti, ale poněkud z jiné strany, než se k ní doposud přistupovalo. Absence takové zprávy, která by pojednávala o všech těchto třech událostech najednou, prokazuje oprávněnost závěru, že k nim najednou nedošlo, že svěcení proběhlo dřív a translace se spolu se založením kapituly uskutečnila později. Lze si jen stěží představit, že by hradištský analista, když mluví o svěcení, zároveň nepřipomenul přenesení biskupství a novou kapitolu, a na druhé straně Vincencius vynechal informaci o svěcení, kdyby k tomu všemu bylo došlo zároveň.

Stranou zatím zůstala zpráva č. 3, která představuje ještě třetí časovou rovinu, patřící mezi obě dosud jmenované. List mohučského arcibiskupa Adalberta I. také mluví o translaci biskupství, ale nikoliv jako o uskutečněné, ale jako o teprve plánované. Je mrzuté, že list není datován a tento nedostatek se asi nedá napravit. Jeho terminem post quem je 1. 3. 1130, kdy Zdík dostal rozestavěný kostel do ruky a mohl předběžně požádat o povolení translace, terminem ante quem až 31. 12. 1137, kdy arcibiskup zemřel.⁸ Žádost o povolení však musel Zdík formulovat nejpozději začátkem roku 1137, předtím, než nastoupil svou cestu do Jerusalema. Domů se vracel až v polovině roku 1138, kdy už vydavatel listu nebyl mezi živými.

Arcibiskup povolil translaci za dvou podmínek, budou-li s ní souhlasit bratři, tj. členové kapituly, a jestliže budou u starého kostela, od něhož se má ustoupit, zachovány bohoslužby. Je sporné, zda první metropolitova podmínka byla stanovena jen teoreticky podle zásad církevního práva bez ohledu na konkrétní situaci, nebo se týkala svatopetrské kapituly, která byla čtyřčlenná. V naší souvislosti je důležité, že metropolita mluví jen o translaci biskupství a o tom, že by ji měla provázet nějaká reorganizace kapituly nebo dokonce fundace kapituly úplně nové, neví. Adalbertův list je odpovědí na Zdikovo podání, jistě písemné, a jestliže neobsahuje zmínku o nové kapitule, neobsahovala ji ani Zdikova žádost. Z toho lze vyvodit závěr, že biskup původně plánoval patrně jen přenesení biskupství a staré čtyřčlenné kapituly k novému kostelu a k rozhodnutí, že tu vytvoří kapitolu zcela novou, organizovanou podle moderních reformních zásad, dospěl až později. Tímto rozhodnutím vyřídil dvě věci najednou. Splnil metropolitův požadavek o zachování bohoslužeb tím, že ponechal starou kapitolu na místě a současně se zbavil kolegia, které bylo asi sotva nakloněno nějakým reformám. Novou kapitolu pak zaplnil

lidmi, kteří, alespoň jak doufal, byli ochotni se řídit zásadami, které tu hodlal zavést. Je velmi pravděpodobné, že úmysl zříditi novou reformovanou kapitulou se ve Zdíkově hlavě zrodil až za jeho pobytu v Jerusalemě v letech 1137–1138.

3.

Vita communis, společný způsob života, pronikal do katedrálních kapitul od poloviny 8. století a ve století následujícím už byl všeobecně rozšířen. Kolem r. 760 pro něj vypracoval metický biskup Chrodegang zvláštní řeholi, spočívající hlavně ve společenství majetkovém, společném ubytování a chóru, kterou pak r. 817 císař Ludvík Pobožný na synodě v Cáchách učinil obecně závaznou. Během 10. století a první poloviny století 11. však západoevropské kapituly na společný život rezignovaly, rozdělily majetek na prebendy a povolily svým členům, aby si opatřili vlastní rezidence.

V souvislosti s reformním a emancipačním hnutím v církvi se však vita communis dočkala ve druhé polovině 11. a ve 12. století ještě jednou své renesance. Nařizovali ji papežové Mikuláš II. a Alexander II. na synodách v Římě, doporučovali Petrus Damiani v Itálii, Ivo des Chartres ve Francii, Gerhoh Reichersberský v Německu. Biskupové ji zaváděli zhora, a to často proti vůli samotných kanovníků. Pokud byl odpor v kapitulách příliš veliký, neváhali se vzpurných kanovníků zbavit a na jejich místa dosadit povolnější osoby nebo přímo řeholníky. R. 1109 byla více méně násilím reformována kapitula v Mohuči, 1113 ve Würzburgu, 1120 v Salzburku.⁹ R. 1115 se tak stalo v kapitule katedrály Božího hrobu v Jerusalemě, což je pro nás obzvláště důležité.¹⁰ Velmi znám je také konflikt arcibiskupa Norberta s kapitulou v Magdeburku, jehož důsledkem byl její osazení premonstráty. Toto nové zavádění společného života už většinou nebylo vázáno na starou Chrodegangovu resp. cášskou reguli, ale reformace kapitul se většinou nesla v duchu zásad moderních řádů, augustiniánského a premonstrátského, kládoucích důraz vedle příkladného života také na to, čemu se tehdy říkalo vita activa, pastorační činnost a účinná pomoc biskupům v církevní správě jejich diecézí.¹¹

O tom, že by se nová Zdíková kapitula řídila zásadami společného života, nemáme bohužel přímé důkazy. Nepřímé informace spolu s tím, co víme o biskupově životě, zaměření a činnosti, však opravňují k tomu, abychom to pokládali za nanejvýš pravděpodobné.

V seznamu statků Zdíkovy translační listiny jsou vesnice, které byly výslovně určeny na společnou výživu kanovníků, tzv. obediencie, což samo o sobě stačí k důkazu, že kapitula měla od samého počátku společný refektář, o němž pak máme přímé doklady ze 13. století. Ze společného majetku kapituly, který je v seznamu pod položkou probošství sv. Václava, je vydělena pouze prebenda děkana v Uhřetěticích a tento stav trval nejméně do první třetiny 13. století. Teprve pak slyšíme o prebendách jednotlivých kanovníků. O společném chóru nám podává informaci kapitulní zakládací listina, podle níž měli kanovníci setrvávat ve dne i v noci v kostele na modlitbách a za zpěvu hymnů.¹²

Chybí jen doklad o společném ubytování kanovníků, o dormitáři, pokud za něj nebudeme pokládat tři kázání olomouckého homiliáře *ad contemptores mundi* a *de vita activa et contemplativa*, v nichž se ve všech ozývá jako vůdčí motiv citát ze žalmu 133: *Ecce quam bonum et quam iucundum est, fratres, habitare in unum*. Autorem těchto kázání je Francouz Geoffroi Babion, do olomouckého kontextu patří jen potud, že si je dal biskup Zdík opsat ve svém skriptoriu a pokládal je tedy za užitečná pro sebe a svůj ústav.¹³ Na existenci kapitulního dormitáře však můžeme usuzovat i z toho, že v materiálu 12. století nenajdeme ani zmínku o tom,

že by některý člen kapituly disponoval vlastním obydlím. Takové doklady máme zase až ze 13. století.

Konečně za vážný argument pro existenci společného života kapituly můžeme pokládat vlastně vše, co víme o Zdíkově pobytu v Jerusalémě a jeho činnosti po návratu domů. Jak o tom sám píše ve strahovské zakládací listině, řešil v Jerusalémě své osobní dilema, zda má nadále setrvat ve svém úřadě, nebo raději vystoupit na horu rozjímání, a to tak, že se stal na jistou dobu členem zdejší katedrální kapituly Božího hrobu, reformované podle augustiniánské řehole, usilující o harmonické sloučení obou protikladných tendencí *vita activa a vita contemplativa*. V Jerusalémě našel zdroj inspirace a vzor pro založení a reformaci klášterů strahovského a litomyšlského, které pojmenoval podle zdejších památných míst hory Sion a hory Olivetské, na nichž za jeho pobytu stály augustiniánské kláštery.¹⁴ S Jerusalémem svázal také svůj nový katedrální kostel sv. Václava tím, že pro něj přivezl částku dřeva sv. Kříže, relikvie, kterou patriarcha nosil osobně do boje proti mohamedánům k odstrašení pohanů. Obdobnou funkci měla asi mít relikvie i v Olomouci, kde měla ochraňovat novou katedrálu před mystickou lvicí, obcházející stádo a hledající kořist, jak se o tom píše v obvodovém nápise zmíněného dedikačního listu v rukopise horologia, který byl k příležitosti dokončení chrámu a translace biskupství pořízen.¹⁵ Ve své nové katedrále Zdík zavedl také nový řád svěcení kněžstva, jehož nově nalezená původní verze se výslovně hlásí ke svému jerusalémskému původu.¹⁶ Olomoucká katedrála měla ve Zdíkových představách tvořit jakýsi symbolický střed jeho malého domácího Jerusaléma, tvořeného také Strahovem a Litomyšlí. Měla zastupovat kostel Božího hrobu, k jehož duchovenstvu sám jeden čas náležel.

Za těchto okolností je nanejvýš pravděpodobné, že do tohoto svého programu zahrnul i svou novou kapitulu a po vzoru kapituly Božího hrobu ji organizoval podle zásad augustiniánské řehole, jimiž se sám osobně řídil.¹⁷

Polovina členů svatováclavské kapituly se rekrutovala z řad bývalých arcipryštů, nyní arcijáhnů, kteří byli nadále správci svých velkofarních kostelů na hlavních moravských hradech a občas měli co dělat ve svých obvodech. Ti nebyli předpisy kanovnícké regule vázáni vůbec, nebo se jí řídili jen v době, kdy pobývali v Olomouci, podobně, jak i sám biskup zachovával podle třetího stupně augustiniánské řehole mlčení jen ve večerních hodinách, kdy už nemusel jednat v záležitostech, vyplývajících z jeho úřadu.¹⁸ Do jiné kategorie však náleží fakt, že morálka kapituly se za dlouhé biskupovy nepřítomnosti v letech 1142–1144 poněkud uvolnila. Papežský legát při své návštěvě r. 1143 suspendoval kapitulního děkana Tomáše a školmistra Milhosta, poněvadž neodolali svodům něžného po-
hlaví.¹⁹

4.

Imunita olomouckého biskupství, první u nás, byla podmíněna získáním statků na jedné a politickým postavením biskupa na druhé straně. Biskupství zpočátku neoplývalo pozemskými statky a o své základní věno, Podivín, záhy přišlo.²⁰ Teprve biskup Jan II. odkoupil kroměřížský újezd od Oty Černého.²¹

Majetkovou základnu olomouckého kostela podstatně rozšířil až Jindřich Zdík, který začlenil správce šesti hlavních hradeckých kostelů moravských, arcipryšty, do nové kapituly a uvedl majetek těchto kostelů na společného jmenovatele. Tak se mu podařilo soustředit velmi slušný majetkový komplex, čítající více než 200 vsí nebo jejich částí.²² K této transakci došlo v okamžiku založení kapituly r. 1141 nebo krátce předtím.

Nejsme bohužel zpraveni o tom, jakými cestami konkrétně Zdík tohoto úspěchu dosáhl. Nešlo totiž jen o zisk majetkový, ale také o zapojení arcipryštů, nyní

arcijáhnů, podřízených doposud příslušným hradským orgánům, do organizační sítě jeho diecézní správy. To obojí bylo zásahem do světské mocenské sféry, namířeným nejspíš proti zájmům údělných knížat, a muselo najít silnou podporu u českého panovníka. Zdík asi tuto podporu dostal od nového knížete Vladislava II., a chtěl-li si tento velecenný zisk zachovat natrvalo, musel udělat vše pro to, aby se Vladislav na Přemyslově stolci udržel.²³ V tom asi spočívalo jádro tajemství, proč se tak silně angažoval v konfliktu Vladislava II. s moravskými údělníky za věc zdánlivě už ztracenou.

Zdík nesoustředil jenom moravské církevní statky pod jednu střechu, ale dosáhl později také toho, že lidé, kteří na nich pracovali, byli vyvázáni ze správní a soudní pravomoci veřejných orgánů a podřízení jemu. Stal se tak pozemkovou vrchností.

Domyslíme-li, co asi znamenalo toto vynětí, dojdeme asi k závěru, že olomoucké biskupství se prakticky stalo dalším údělným knížectvím na Moravě, které prostupovalo všechny dosavadní údíly.²⁴ A nejen to. Nešlo jen o věcný obsah imunity, ale i to, kým a jak byla udělena. Nejprve ji Zdíkovi před polovinou roku 1144 poskytl na říšském sněmu v Bamberku Konrád III.²⁵ a teprve po 2^{1/2} letech mu ji přiznal také český kníže Vladislav II., aniž se odvolal na předchozí listinu Konrádovu. To je překvapující moment. Konrádova imunita byla dosud nebývalým zásahem římsko-německého panovníka do výsostných práv českého knížete. O této věci se už dost psalo.²⁶ Posuzovala se většinou z hlediska poměru českého státu k německé říši a méně už z hlediska příjemce Konrádova privilegia. Neuvážovalo se příliš o tom, proč se Zdík obrátil v této věci nejprve na Konráda III. a co tím sledoval.

Imunita byla u nás před polovinou 12. století jistě neobvyklá věc, její poskytnutí na Moravě, kde byla údělná knížata, však asi tolik nenarušovalo práva českého knížete, jak by tomu bylo ve stejnou dobu v Čechách. Je tu snad jistá analogie s později udělovanými imunitami, jimiž panovník vlastně oslaboval pravomoci hradských úředníků, kteří si osvojovali stále více práv a majetku ve svých obvodech. Že se naše imunita vážně dotýkala prerogativ údělných knížat, nedokazuje jen jejich následný útok na biskupovu osobu zjara r. 1145 u Úsobrna, ale i Vladislavova listina, která výslovně připomíná, že imunita se vztahuje na lidi olomouckého kostela, bydlící v zemích pana Vratislava (Brněnského), Konráda (Znojenského) a Oty (Olomouckého).²⁷ Tu máme zároveň důkaz, že se imunita týkala statků olomouckého kostela v plném rozsahu tak, jak byly sepsány ve Zdíkově translační listině a že tyto statky, v listině ještě rozdělené podle arcijáhenských kostelů, už byly v tu dobu plně sjednoceny. Vladislavova ochota souhlasit s imunitou olomouckého kostela byla ovšem také určena postavením, které u něho Zdík zaujímal a zásluhami, které si o něho získal.

Privilegium z r. 1144 je jedním z článků řetězu, svědčícím velmi výmluvně o tom, že se Zdík těšil také mimořádné důvěře prvního štaufského krále. Je tu také sňatek Vladislava II. s Gertrudou Babenberskou, Konrádovou příbuznou, Zdíkova pomoc Vladislavovi u krále po porážce u Vysoké, diplomatické angažmá ve věci polského Vladislava Vyhnance, obsazení biskupského stolce v Bamberku, plánovaná a nakonec neuskutečněná legace u spojených křížáckých vojsk Konráda III. a Ludvíka Francouzského, jednání s Konrádem III. o církevní unii v Cařihradě, při němž měl Zdík vést jednání za papežskou stolicí, účast na tzv. slovan-ské křížové výpravě r. 1147 společně s Vibaldem ze Stabla, spojená dost možná s jistým dohledem obou těchto štaufských politiků nad vůdci výpravy Albrechtem Medvědem a hlavně Jindřichem Lvem, četné pobyty na Konrádově dvoře a na jeho říšských sněmech apod.²⁸ První článek tohoto řetězu neznáme. Leží však v časové posloupnosti někde před udělením léna Vladislavovi II. a jeho sňatkem

s Gertrudou, ale určitě až po přeběhnutí Soběslava I. do štaufského tábora, které Zdik nemohl přímo ovlivnit, poněvadž v tu dobu pobýval v Jerusalemě. V každém případě však nějak souvisí s Konrádovými počátky. Jazyček ve prospěch Konrádův a v neprospěch Lotharova zetě Jindřicha Pyšného vychýlila papežská kurie, vedená tehdy Innocencem II., s nímž Zdika spojovalo nejen přátelství, ale i společná příslušnost k augustiniánské řeholi.²⁹

Nešlo však jen o Innocence II. Zdik měl také blízko k jeho nástupcům Celestinovi II., také augustiniánovi,³⁰ Luciovi II. i Eugenovi III. a často prostředkoval mezi nimi a Konrádem III. Kurie byla interesována prakticky na všech záležitostech mezi Zdikem a Konrádem III., které jsem jmenoval.

Olomoucký biskup náležel k předním politickým činitelům své doby, k sloupům štaufské i papežské politiky v Evropě, a tohoto svého vynikajícího postavení využíval při realizaci svého církevně emancipačního programu. Usiloval o to, aby se jeho pozice v říši promítla i na domácí půdě. Cena, kterou měl pro Vladislava II., byla vysoká, a ještě vzrostla, kdykoliv hvězda tohoto panovníka začala zapadat. Nelze proto podle mého soudu vyloučit možnost, že si Zdik v jistých okamžicích pohrával s myšlenkou, že by mohl svou biskupskou doménu nejen vyvázat z podřízenosti vůči údělníkům, ale získat pro ni i jistou míru říšské bezprostřednosti, že uvažoval o něčem podobném, o co se po letech pokusil pražský biskup Jindřich Břetislav.³¹ Možná právě proto požádal o imunitu ne Vladislava II., ale Konráda III. Doba však nebyla pro tak dalekosáhlé řešení ještě zralá, Vladislav II. přece jen po dlouhém zápase údělníky přemohl a pacifikoval a Zdik jakožto umělec možného se spokojil s tím, že si dal imunitu udělit znovu od českého knížete.

Biskupovy plány, byť nakonec neuskutečněné, se však mohly projevit v jiné sféře činnosti, kupř. stavební. Sídlo na způsob říšské falce a císařská palmetová výzdoba vedou k zamyšlení, zda mezi nimi a biskupovými ambicemi a štaufskými konexemi neexistuje nějaká souvislost.

Poznámky

- 1 Richter, V.: Raně středověká Olomouc. Praha-Brno 1959, s. 69.
- 2 Bistřícký, J.-Pojsl, M.: Sborník k 850. výročí posvěcení katedrály sv. Václava v Olomouci, Olomouc 1982, s. 23.
- 3 Novotný, V.: České dějiny I/2. Praha 1913, s. 427-441.
- 4 Bistřícký, J.: Písemnosti olomouckého biskupa Jindřicha Zdika. Sborník archivních prací 1983/1, s. 35-51.
- 5 Tamtéž, s. 37; Merhautová, A.-Třeštík, D.: Románské umění v Čechách a na Moravě. Praha 1983, s. 157.
- 6 O tom naposled Hlobil, I.: K vývoji a současnému stavu poznání Přemyslovského paláce v Olomouci. Umění XXXII, 1984, s. 200.
- 7 Bistřícký, J.: Ještě k dedikačnímu obrazu olomouckého kolektáře. Umění 28, 1980, s. 362.
- 8 Bistřícký, J.: Listy adresované olomouckému biskupu Jindřichu Zdikovi. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, facultas philosophica, Historica 22, 1983, s. 15.
- 9 Schneider, Ph.: Die bischöflichen Domkapitel. Mainz 1892, s. 30-50; La vita comune del clero nei secoli XI e XII, 2 sv., Milano 1962.
- 10 Hotzelt, W.: Die Chorherren vom Heiligen Grabe in Jerusalem. Palästina Hefte des deutschen Vereines vom Heiligen Lande 23, Köln 1940, s. 25 sq.
- 11 Bosl, K.: Regularkanoniker (Augustinerchorherren) und Seelsorge in Kirche und Gesellschaft des europäischen 12. Jahrhunderts. München 1979; La vita comune.
- 12 Bistřícký, Písemnosti, s. 38, pozn. 39.
- 13 Bistřícký, J.: K otázce tzv. Zdikova homiliáře. Listy filologické 1961/1, s. 81-82.
- 14 Bistřícký, Sborník k 850. výročí, s. 11-12.
- 15 Bistřícký, J.: Dedikační obraz olomouckého kolektáře. Umění XXIV, s. 1976, s. 414; Týž; Nochmals zum Dedikationsbild des Olmützer Kollektariums. Zeitschrift für Kunstgeschichte, 48, 1985, s. 243-248.
- 16 Bistřícký, Písemnosti, s. 52-54.

- 17 Bistřický, Sborník k 850. výročí, s. 12.
- 18 Tamtéž.
- 19 Novotný, ČD I/2, s. 788.
- 20 Tamtéž, s. 165–170.
- 21 Bistřický, Písemnosti, s. 50.
- 22 Flodr, M.: Olomoucké skriptorium. Praha 1960, s. 25–26.
- 23 O tom podrobně Novotný, ČD I/2, s. 767–780; Bistřický, Sborník k 850. výročí, s. 13–14.
- 24 Válka, J.: Přehled dějin Moravy I, Brno 1980, s. 62–64.
- 25 CDB I, s. 140, č. 138.
- 26 Fiala, Zd.: Vztah českého státu k německé říši do počátku 13. století. Sborník historický 6, Praha 1959, s. 84.
- 27 CDB I, s. 163, č. 154.
- 28 Bistřický, Sborník k 850. výročí, s. 14–20, přehled Zdíkovy činnosti, s. 65–70.
- 29 Bosl, Regularkanoniker, s. 21.
- 30 Tamtéž, s. 30.
- 31 Něco podobného připouští i Fiala, Vztah českého státu, s. 85.

Zusammenfassung

Die Rundschau der Olmützer Burg

Gegenstand der Abhandlung sind vier Fragen: 1. Die Anfänge der St.-Wenzel-Kirche in Olmouc (Olmütz), 2. die Auslegung der schriftlichen Berichte über die Kirchenweihe, Bischofssitzübertragung und Errichtung des Domkapitels, 3. der Charakter dieses Kapitels, 4. die Immunität der Olmützer Kirche.

1. Die Anfänge der St.-Wenzel-Kirche fallen in die Jahre 1104–1107. Im J. 1104 trat Bischof Johann II. sein Amt an, der bei der Einweihung des Grundsteins dieser Kirche auf dem Dedikationsbild des sog. Olmützer Horologiums abgebildet ist. Der Olmützer Teilfürst Svatopluk, der in der Translationsurkunde Bischof Heinrich Zdík als Gründer der Kirche bezeichnet ist, wurde im J. 1107 böhmischer Fürst in Prag. Die St.-Wenzel-Kirche wurde in der Zeit gegründet, als Fürst Svatopluk ein Sohn namens Václav (= Wenzel) geboren wurde. Die Benennung der Kirche und des Sohnes nach dem Schutzpatron der Prager Přemysliden war wohl der Ausdruck von Svatopluks Ambitionen, die höchste Stelle im böhmischen Staat einzunehmen.

2. In sechs schriftlichen Quellen über die Einweihung der St.-Wenzel-Kirche, die Translation des Bischofssitzes und Errichtung eines Kapitels wird zweimal der Terminus *Monasterium* verwendet, einmal im Zusammenhang mit der Weihe, zum zweitenmal mit der Übertragung und dem Kapitel. Aus der Analyse und dem Vergleich dieser Nachrichten geht eindeutig hervor, daß der Terminus *Monasterium* hier die Kathedralkirche mit den Nebengebäuden – Münster – bedeutet. Weiter läßt sich aus dieser Analyse folgern, daß Bischof Heinrich ursprünglich gedachte, den Bischofssitz und das alte viergliedrige Kapitel von der St.-Peter- auf die St.-Wenzel-Kirche zu übertragen, und sich erst während seines Aufenthalts in Jerusalem in den J. 1137–1138 entschloß, das alte Kapitel an Ort und Stelle zu belassen und bei St. Wenzel ein neues Kapitel auf reformierter Grundlage zu errichten.

3. Im neuen Kapitel wurde die sog. *vita communis* eingeführt. Indirekten Beweisen zufolge besaß das Kapitel einen gemeinsamen Remter, gemeinsamen Chor und offenbar auch ein gemeinsames Dormitorium. Nach den aus der Regel St. Augustins hervorgehenden Vorschriften richtete sich nur die Hälfte der Domherren. Die restlichen 6 Mitglieder des Kapitels versahen die Funktion von Archidiakonen, die es ihnen auferlegte, ab und in den zugehörigen Sprengeln zu verweilen. Die Grundsätze der *vita communis* konnten sie also nur respektieren, wenn sie sich in Olmütz aufhielten. In den Jahren 1141–1144 weilte der Bischof außerhalb seiner Diözese und in dieser Zeit lockerte sich die Moral des Kapitels beträchtlich.

4. Die Immunität der Untertanen der Olmützer Kirche, die erste im böhmischen Staat, wurde Bischof Zdík erst im J. 1144 von König Konrad III. erteilt und zweieinhalb Jahre später auch von Vladislav II., Fürsten von Böhmen. Es geht nicht nur um einen Eingriff in die Kompetenz des böhmischen Herrschers, sondern vor allem auch um den Ausdruck einer ausgesprochenen Ausnahmestellung, der sich der Bischof bei Fürst Vladislav erfreute, und des Prestiges, das er am päpstlichen Hof und am Hof Konrads III. genoß. Zur Zeit der Ausstellung von Konrads Diplom erwog der Bischof die unmittelbare Reichsabhängigkeit zu gewinnen, wie sie 40 Jahre später der Prager Bischof Jindřich Břetislav erhalten hat. Sein Sitz, der einer Pfalz glich, und sein kaiserlicher Palmettenschmuck konnte mit diesen Ambitionen und der staufischen Orientierung des Bischofs zusammenhängen.